



יעקב הכט

“עיר חינוך - רשת חברתית לומדת” נתיב מערכת החינוך במאה העשרים ואחת

הגל הרביעי

רובנו ניצבים אחוזי השתאות לנוכח השינויים העצומים המתחוללים ברוב תחומי החיים, והקצב רק הולך ומואץ. ובכן, ברוכים הבאים (או נכון יותר לומר, ברוכים הנמצאים) לגל המידע של אלווין טופלר, לכלכלת הרעיונות של ג'ון פרי בארלו, לגל התפיסתי של דניאל פינק או לגל הידע של דוד פסיג.

נפרדנו מן הגל הראשון, הגל החקלאי של אמצע המאה התשע-עשרה, תקופה שבה התפרנסו רוב תושבי כדור הארץ מחקלאות. בהמשך, לקראת סוף המאה העשרים, נפרדנו מן הגל השני, הוא גל הכלכלה התעשייתית. ובימים אלה אנו נתונים בעיצומו של מעבר מן הגל השלישי של כלכלת המידע אל הגל הרביעי של כלכלת הידע והיצירה, גל שבו רוב תושבי העולם יעסקו, לפי התחזיות, ביצירת ידע חדש, והשינויים הטכנולוגיים והחברתיים רק ילכו ויואצו.

בגל הרביעי, לפי תיאורו של דניאל פינק, העובד יהיה העובד-האמן, אדם מיומן בחשיבה מחוץ לקופסה שיידע ליצור פתרונות חדשים לצרכים ישנים וחדשים. פינק מכנה את הגל הרביעי “העידן הקונספטואלי”.

הספקנים שבינינו, אלה שאינם מאמינים שהגל הרביעי אכן מגיע, מוזמנים להביט בקצה הקרחון: מהפכת האינטרנט בכלל, והרשתות החברתיות בפרט, וריבוי המהפכות הכלכליות והפוליטיות המתחוללות כיום ברחבי העולם.

ואולם, אסור להתבלבל; השינוי שעליו אני מדבר אינו רק שינוי טכנולוגי, והוא מצוי בשורש מהותנו כבני אדם - האם אנו חלקים במכונה גדולה, חלקים זהים לחלקים אחרים שתפקידם לבצע פעילויות שאליהן הוכשרנו במטרה לקדם משימות שאיננו מעורבים בהחלטות עליהן? בעיני, מהות האדם היא היותו אישיות אוטונומית, ייחודית וחד-פעמית.



אם תובנה זו תניע את חיינו נוכל להבחין גם בייחודיות של האנשים והתרבויות סביבנו, ובמפגש בינינו לבינם, אשר בכל מקרה הוא מפגש בין שונים, יתהווה מתח יצירה חדש - ג'יימס סורובצקי כינה זאת "חוכמת ההמונים", תובנה קולקטיבית הנוצרת באמצעות יכולות של שיתוף פעולה, ומעצבת עסקים, תרבויות ומדינות.

מהפכת התקשוב (תוכנות הקוד הפתוח, ויקיפדיה, גישות של מחקרים פתוחים ועוד) מהווה שופר, וגם מנוע, ל"חוכמת ההמונים", הרוכשת נפח והשפעה במהירות עצומה. התפתחות זו מזכירה את מהפכת הדפוס, שחשפה והפיצה להמונים יצירות שלא היו זמינות קודם לכן. מהפכת התקשוב מתבצעת בתהליך דו-כיווני. מצד אחד, היא ממשיכה את מהפכת הדפוס ומאפשרת לאנשים רבים יותר להביא לידי ביטוי את גאונותם וייחודיותם ולזכות לחשיפה מהירה למסות עצומות של צופים, שומעים וקוראים; מצד שני, היא לא רק חושפת יצירות, אלא ממלאת תפקיד פעיל בהיווצרותן (במדעים, באמנות, בטכנולוגיה ועוד) באמצעות שיתופי פעולה חובקי עולם שלא היו אפשריים לפני כן.

על רקע התרוממותו של הגל הרביעי אנו מביטים בהשתאות במערכת החינוך, החוסמת שינויים הכרחיים במסגרתה. מערכת החינוך לא נותנת למציאות לבלבל אותה. היא ממשיכה להכין את תלמידיה לחיים בכלכלה של המהפכה התעשייתית (הגל השני) על ידי הכוונתם לתוכניות אחידות לכול העוסקות ב"מה", ב"איך" וב"מתי", ומתרכזת בניסיון לשמור על הרעיון של "להיות כמו כולם", "ללמוד כמו כולם" ו"לפעול באחידות כמו כולם", תפיסה שהתאימה מאוד לחיים במאה הקודמת ונועדה להכשיר מיליוני פועלים צייתנים לבתי החרושת. אחת מתוצאות התפיסה החינוכית הזו היא כמות המובטלים הגבוהה מקרב בוגרי האוניברסיטאות בתקופת המשבר הכלכלי שהעולם נתון בו. רבים מהם מגלים שמוסדות החינוך הכינו אותם לעולם שאינו קיים. חשיבה יצירתית מחוץ לקופסה, מיומנות ביצירה באמצעות שיתופי פעולה, והתמודדות עם שאלות במקום שינון תשובות - כל אלה אינם חלק מהותי ממערכת החינוך העכשווית.

בשלושים השנים האחרונות אני נתון במסע חיפושים שבמרכזו השאלה איך יוצרים שינוי משמעותי במערכת החינוך, שינוי שיאפשר את מיצוי מרב הפוטנציאל הגלום בכל אדם תוך כדי יצירה משותפת וכיבוד השונות, שינוי שיתאים את מערכת החינוך לאפשרויות החדשות שמזמנת לנו המאה העשרים ואחת ולחיים בתקופת הגל הרביעי.



בימים אלה אני חש שאנו נוגעים בתשובה חינוכית חדשה ופורצת דרך - מעבר מבית הספר של העידן התעשייתי אל "רשת חברתית לומדת", וליישומה בשטח, שאותו אני מכנה "עיר חינוך". מהי משמעותה של "רשת חברתית לומדת"? מהי "עיר חינוך"? וכיצד הן יוצרות תשתית למערכת החינוך החדשה?

השנה, עם חברי רם שמואלי, הקמנו את ארגון "ערי חינוך", המתמקד בניסיון לספק תשובות לשלוש השאלות הללו, ובעיקר לפתח את מה שיוביל, לדעתנו, לקפיצת המדרגה שמערכת החינוך כה זקוקה לה. במאמר קצר זה אנסה לענות על שלוש השאלות ולהציג את הרעיון ואת המעשה בליווי דוגמאות מן השטח.

"גישת האדם הרב-ממדי"

בשנת 1987 יזמתי את הקמת את בית-הספר הדמוקרטי בחדרה. בעזרת חבורת אנשים מופלאה הקמנו בית ספר אחר - בית הספר הראשון שהשתמש בשם "בית ספר דמוקרטי" (לאחר מכן הוקמו בישראל עוד כעשרים וחמישה בתי ספר דמוקרטיים, ומאות "בתי ספר אלטרנטיביים" בכל רחבי העולם החליטו לאמץ את השם והצטרפו לגישה המכונה "חינוך דמוקרטי"). עם הזמן הוקמו ברחבי העולם "מכונים לחינוך דמוקרטי", שהחלו ליישם רעיונות של חינוך דמוקרטי בבתי ספר של מערכת החינוך הציבורית ובאקדמיה.

בית הספר הדמוקרטי היה פיתוח שהמשיך את הניסיונות להקים בתי ספר הומניסטיים לאורך המאה העשרים. ניסיונות שלא תמיד צלחו או שלא חרגו מקנה המידה המקומי. פעמים רבות נשאלתי איך קרה שרעיון החינוך הדמוקרטי נפוץ במהירות כזו באזורים שונים בעולם. תשובתי היא, שחלוצי החינוך ההומניסטי שפעלו לפנינו פשוט הקדימו את זמנם. אנו, למזלנו, פועלים בזמן הנכון, כאשר כבר הבשילו כל התנאים (הגל הרביעי) להופעת מודל חדש בחינוך וכמעט כל העוסקים בחינוך מלאים ציפייה לשינוי. יתר על כן, מהפכת האינטרנט מאפשרת שיתופי ידע ושיתופי פעולה שלא עמדו לרשות חלוצי החינוך ההומניסטי במאה הקודמת.

את הרעיון המרכזי שהנחה אותנו בהקמת בית הספר הדמוקרטי אני מכנה היום "האדם הרב-ממדי". לפי רעיון זה, לכל אדם יש תחומים או יכולות שבהם הוא חזק, בינוני או חלש. הדבר נשמע מובן מאליו, אך בגישה המחלקת את בני האדם לחזקים, בינוניים או חלשים, מי שחזק במתמטיקה, למשל, ייחשב חזק גם אם האינטליגנציה הרגשית שלו נמוכה מאוד, ולעומתו מי שמתקשה בקריאה ובכתיבה ייחשב חלש גם אם הוא צייר מחונן. גישת "האדם הרב-ממדי" מבטלת את העדפתם של תחומים מסוימים כסמנים של חולשה או חוזק. כל אחד מאיתנו הוא גאון בתחום אחד וחלש בתחום אחר, או במילים אחרות, רב-ממדי. את האזורים החזקים מתוך כשרון טבעי או נרכש כינינו "אזורי חוזק".



הם שונים מאדם לאדם, וההכרה בהם נותנת הזדמנות לכל אחד להתבלט ולהצטיין בתחום שבו הוא חזק, ולחוות חוויית הצלחה במקום להיאבק שנים ארוכות כדי להגיע להישגים בינוניים או חלשים בתחום שבו הוא חלש. כמו כן, לרובנו יש גם "אזורי צמיחה", תחומים שבהם לעתים אין לנו כישרון מולד אבל יש לנו מוטיבציה גבוהה הנובעת מעניין ומאתגר. מובן שגם התחומים האלה ייחודיים ומשתנים מתלמיד לתלמיד.

גישת "האדם הרב-ממדי" מובילה להופעתו של בית ספר חדש שמטרתו לסייע לכל תלמיד ליצור ולרכוש כלים שיאפשרו לו לממש את הפוטנציאל הטמון בו. בבית ספר כזה תהיה לכל תלמיד תוכנית לימודית המבוססת על אזור החוזק האישי, כלומר הכישרון הייחודי שלו, ועל אזור הצמיחה, כלומר התחום שאליו נמשך התלמיד ומפגין בו מוטיבציה גבוהה, גם אם אין לו בו כישרון מולד. לאחר שהתלמיד חווה הצלחה והדימוי העצמי הלימודי שלו מתחזק, יש באפשרותו להתמודד גם עם אזורי החולשה שלו.

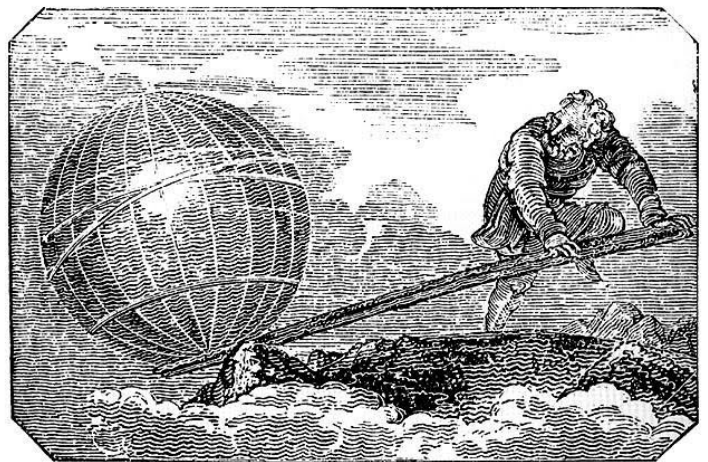
בבית הספר הדמוקרטי ניסינו לממש את יישום רעיון האדם הרב-ממדי בשלוש דרכים עיקריות:

1. חונכות: בלב העשייה החינוכית עומד קשר אישי קרוב בין מחנכים לתלמידים, קשר שבאמצעותו מתפתח אמון הדדי ונוצרת היכרות קרובה עם הילד ועם אזורי החוזק ואזורי הצמיחה שלו.
2. יצירת מסגרת לימודית המאפשרת לכל תלמיד לבנות תוכנית לימודים אישית וייחודית.
3. בית הספר נבנה כארגון דמוקרטי, ותהליך קבלת ההחלטות בו ויישומן נעשה במתכונת דמוקרטית ששותפה לה כל קהילת בית הספר, כלומר תלמידים מחנכים והורים. כך יצרנו שדה התנסות בשיתופי פעולה במטרה לקדם את מטרות כלל הקהילה.



חוק המנוף החינוכי

חוק המנוף אומר שככל שהזרוע ארוכה יותר, נדרש פחות כוח כדי להניף בעזרתה מסה. במנוף החינוכי, המסה המונפת היא ההצלחה החינוכית (אישית או מערכתית), הזרוע הארוכה היא המוטיבציה (אזור הצמיחה), והכוח המופעל עליה הוא הידע והכישרון (אזור החוזק). וכמו בפיזיקה, כאשר הזרוע ארוכה מאוד (מוטיבציה גבוהה), אפשר להניף הצלחה משמעותית גם ללא כישרון יוצא דופן. לשם כך דרושה, כמובן, נקודת משען שתאזן בין הצד המניף לצד המנוף. בית הספר הוא נקודת המשען הדרושה להנפת ההצלחה החינוכית. האמרה הידועה המיוחסת לארכימדס היא "תנו לי נקודת משען ואזיז את העולם".



המשפט החינוכי המקביל הוא, תנו לנו מערכת חינוך שמוקירה ומעריכה את ייחודיותם של תלמידיה, ולפיכך יודעת לעורר את המוטיבציות החבויות בהם, לתמוך בהן ולהעצים אותן - ושינינו עולם ומלואו, עולמו של ילד בודד!

במסע הלימודי שלנו בבית הספר הדמוקרטי למדנו שהגברת המוטיבציה (הארכת זרוע המנוף) נזקקה בעיקר לשלושה גורמים מרכזיים:
הראשון - קיומו של מבוגר משמעותי לילד בבית הספר.
השני - חוויות הצלחה הנרכשות במהלך העיסוק באזורי החוזק, יוצרות מעגל למינוף הצלחות עתידיות ומעצימות את תחושת המסוגלות של התלמידים.
השלישי - שיתוף התלמידים בניהול הדמוקרטי של בית הספר במטרה לעורר תחושת הזדהות ושייכות קהילתית החיוניות ליצירת אווירה המעודדת צמיחה.



”רשת חברתית לומדת” - מקום שבו יוצאים ל”דיג משותף”

בפועל, הצלחת חוק המנוף ויישום רעיון ”האדם הרב-ממדי” הם רק תחילת הדרך. לאחר גילוי אזורי החוזק ואזורי הצמיחה הייחודיים לאדם, הוא מוכן לראיית הייחודיות של האנשים סביבו. את השלב הזה אני מכנה ”מימוש חברתי” (השלב הבא לאחר ”מימוש העצמי”), ובו, יחד עם גילוי החוזקות והרצונות, מתגלות גם המגבלות. בדרך לכל מטרה שאדם מציב לעצמו, ניצבים מכשולים וחסמים, וכדי להתגבר עליהם יש למצוא שותפים משלימים. כך, יכולות שיתוף הפעולה הן מפתח להצלחה. בעיני, נוצר פה חיבור הכרחי בין תפיסת ”האדם הרב-ממדי” לבין ”חוכמת ההמונים”. טענתי היא שכאשר יוצרים קהילה שכל אדם בה מגלה את החלק הגאוני שבו, ובמקביל לומד לראות את חוזקותיהם של הסובבים אותו ואת האופנים שבהם ניתן לשתף איתם פעולה, מתקיימים תנאים אידיאליים להופעת ”חוכמת ההמונים” או ”חוכמתם של המון גאונים”.

מערכות החינוך הישנות יצרו כיתה היררכית שבמסגרתה, ככל שתלמיד מצליח יותר, כן הוא מטפס גבוה יותר במעלה הפירמידה. מערכת חינוך הממוקדת בהבאת תלמידיה לכדי מימוש חברתי, פועלת כ”רשת חברתית לומדת”. השאיפה היא ש”כיתת הפירמידה”, 30 תלמידים מול מורה יחיד, תיהפך ל”רשת חברתית לומדת”, ובה 31 מורים ותלמידים - רשת אשר כל תלמיד או מורה בה יכולים ללמד את אזורי החוזק שלהם וללמוד מן החוזקות של אחרים.

אפשר אפוא לחלק את יישום רעיון ”האדם הרב-ממדי” לשני שלבים: בשלב הראשון האדם מגלה את אזורי החוזק (גאונות) שלו ושל האנשים סביבו, ובשלב השני הוא נפגש עם הרצון האנושי לשתף פעולה לשם קידום אינטרס משותף.

לפיכך, על המורה החדש להיות מיומן ביצירת קשר קרוב עם התלמיד, ולסייע לו בגילוי ופיתוח אזורי החוזק ואזורי הצמיחה שלו. כמו כן, עליו לרכוש ידע ב”אמנות שיתופי הפעולה” - היכולת ליצור אווירה של שיתוף בין שונים בכיתתו, שיתוף שיתרחב גם אל מחוץ לגבולות הכיתה, אל בית הספר והעיר.

בית הספר ה”תעשייתי” הישן, ברוב המקרים, לא מביא בחשבון את שני המרכיבים החשובים בפיתוח למידה משמעותית - אזורי החוזק ואזורי הצמיחה האישיים של כל תלמיד, ולרוב הוא מחלק את תלמידיו לפי קבוצות גיל או רמת ידע.

בגישה החינוכית של הרשת החברתית הלומדת, וביישום חוק המנוף החינוכי, מצוי לדעתי הפתרון החינוכי לעולם שתלמידינו אמורים לפעול בו בעתיד. בית הספר שפעל לפי מודל הפירמידה ההיררכית, בדומה למפעל התעשייתי, ישתנה בהתאם ויפעל לפי מודל הרשת החברתית המתאים יותר לחיים בגל הרביעי.



אם בבית הספר התעשייתי הישן שיננו ידע - כלומר "חילקו דגים"
ובבית ספר התעשייתי החדש למדו כיצד ללמוד - כלומר "חילקו חכות"
הרי שברשת החברתית הלומדת לומדים בדרך של יציאה ל"דייג משותף!"
התלמורים (תלמידים-מורים) מתמודדים יחד עם יצירת שאלות ותשובות חדשות,
ויוצאים למסע צמיחה משותף.

שינוי הקוד הגנטי מוביל לשינוי השדה החינוכי

הצורך בפיתוח מודלים של "רשת חברתית לומדת" שקול לשינוי הקוד הגנטי של מערכת
החינוך. ממערכת חינוך היררכית, שהידע בה זורם בכיוון אחד (מלמעלה למטה), עליה
להיבך למערכת חינוך רשתית, שהידע בה זורם בין כל השותפים. ויותר מזה, כולם לוקחים
חלק ביצירת ידע חדש (ביצירת עולם חדש!). בעשייה זו, הבנייה המשותפת של המצפן
הערכי (מהם הערכים המנחים אותנו) תופסת מקום מרכזי, כלומר שינוי אוטומטי של ערכים
מוכתבים מתחלף במסע למידה מרתק וחדש.

כאן מתבקשת השאלה, מהו השדה שבו השינוי אמור להתחיל - בכיתה, בבית הספר,
בלמידה באינטרנט או במקום אחר? ומי אמור להוביל את התהליך? מארק צוקרברג החל
ליישם את אתר פייסבוק באוניברסיטאות. היכן נכון להתחיל ביישום "הרשת החברתית
הלומדת"? לשמחתי, כבר קיימים בשטח ניסיונות מרתקים ופורצי דרך, ואפילו מורים
ומנהלים אמיצים הנאלצים להילחם במערכות בירוקרטיות מסורבלות ואיטיות, אבל עדיין
מדובר בטפטוף, ולא בגשם משמעותי.
שרי חינוך, אשר בכוחם להוביל שינוי, מעדיפים תוצאות מהירות ונוטים להימנע מן הסיכונים
הכרוכים בקידום המהפכה הדרושה. קיימת אמנם חדשנות חינוכית באינטרנט, אבל חלקים
גדולים ממנה נופלים במלכודת של המודל החינוכי הישן ואינם מחברים בין מהפכת
הרשתות החברתיות לבין מערכת החינוך. כך, מול התאוצה של הגל הרביעי, מערכת החינוך
עושה מעט מדי ולאט מדי, ועדיין משקיעה אנרגיות בבלימת אלה המנסים לפעול לשינוי.

כדי ליצור שינוי משמעותי ומהיר, דרושה מהפכה חינוכית. אך שוב, השאלה היא מי יכול
להוביל מהפכה כזו ובאיזה שדה היא אמורה להתקיים.
לאחר שהייתי מורה ומנהל בית ספר, ליוויתי מקרוב מספר שרי חינוך, יזמתי הקמת מסלול
אקדמי להכשרת מורים, והקמתי וניהלתי מספר תוכניות כלל-ארציות, הלכה והתגבשה
במוחי תשובה אפשרית:
המקום הוא עיר, והמובילים הם ראשי ערים!



החלטתי לחפש ראש עיר שיסכים לקפוץ למים ולהתנסות ביישום הרעיון שכיניתי "עיר חינוך". לראשי ערים יש קדנציה ארוכה מספיק להוביל שינוי בחינוך, וגם מניע חזק לחולל שינוי כזה, מכיוון ששינוי מוצלח בחינוך יכול להעניק ביטחון פוליטי ולשמש מנוף משמעותי לביצוע שינויים עירוניים ולהעלאת איכות החיים הכוללת.

"עיר חינוך" - הרעיון

אפילו בבית הספר הטוב ביותר שינסה ליישם את גישת "הרשת החברתית הלומדת" ואת גישת האדם הרב-ממדי, יהיה קשה מאוד לבנות תוכניות למידה המבוססות על אזורי החוזק ואזורי הצמיחה הייחודיים של כל תלמיד כאשר מדובר במאות תלמידים. כל בית ספר יכול להתמחות בחמישה עד עשרה תחומים, במקרה הטוב. אבל כשחושבים על חיבור של עיר לבית ספר, המצב משתנה. תארו לעצמכם שהעיר כולה נהפכת לבית ספר אחד גדול, או ליתר דיוק, לרשת חברתית לומדת.

חישבו על המשאבים העומדים לרשות עיר: מוזיאונים, גלריות, פארקים, מרכזי תרבות וספורט, ספריות, בתי מלאכה, סדנאות, מפעלים, משרדים, בתי מסחר, כוח אדם ועוד ועוד... כעת, תארו לעצמכם שכל המשאבים הללו עומדים לרשות כל ילד או תושב בעיר, כך שכל אחד יכול לפתח את תחום העניין שלו, לעבוד, ללמוד, ללמד... העיר כולה נהפכת לבית ספר אחד גדול המספק שירותי חינוך ולמידה לכל תלמיד, ובהמשך לכל תושבי העיר, וכך בעצם נהפכת העיר לשדה הצמיחה של תושביה.

בשלב הזה, בלא ספק, יעלו שאלות רבות, וכן תגובות רבות שיפרטו מדוע הדבר אינו אפשרי ומהם המכשולים העומדים בפני יישום הרעיון. לכן אני מבקש לראות ברעיון "עיר חינוך" מעין חלון הזדמנויות. בואו נשאיר את החלון פתוח, לפחות לזמן קצר, וננסה לראות לא רק מדוע הוא אפשרי לביצוע, אלא גם מדוע מן ההכרח לבצעו.

ראשית יש להדגיש כי ערים רבות רואות חשיבות רבה בפיתוח מערכת החינוך בהן. הייחודיות של "עיר חינוך" נובעת מכך שהיא רואה במערכת החינוך בה כלי מרכזי לפיתוח העיר. לכל עיר, כמו לכל אדם, יש אזורי חוזק ייחודיים ואזורי צמיחה מרובים. עיר שתדע לחבר בין אזורי החוזק ואזורי הצמיחה שלה לבין אלה של תלמידיה ושל כלל תושביה, תיצור מנועי צמיחה אסטרטגיים משמעותיים ביותר.

חיבור כזה עשוי לצאת אל הפועל באמצעות שיתופי פעולה בין המרכיבים השונים של המגזר הראשון (חינוך פורמלי, חינוך בלתי פורמלי, רווחה, תעסוקה, תכנון, הנדסה וכו'), לבין המרכיבים השונים של המגזר השני (העסקי), של המגזר השלישי (ארגונים ללא מטרות רווח) ושל המגזר הרביעי (עסקים חברתיים) הפועלים בעיר. שיתופי הפעולה הללו יהפכו את העיר לרשת למידה חברתית שתפעל בקוד פתוח. כך, כל השותפים לתהליך הלמידה וההוראה הם גם המשתמשים ברשת וגם המפתחים של הרשת! כל ארגון או תושב בעיר



יכולים לפתח דרכים ייחודיות ליצירת מנועי צמיחה עירוניים על ידי חיבור החוזקות והמוטיבציות שלו ושל חבריו עם החוזקות והמוטיבציות של העיר!

בדרך זו תספק "עיר חינוך" מענה מיטבי לחינוך התלמידים:

1. הכנה לחיים במאה העשרים ואחת על ידי גילוי ופיתוח הייחודיות והמומחיות האישית של תלמידי העיר ותושביה, והכשרה באמנות שיתופי הפעולה במסגרת רשת חברתית לומדת המניעה "מנועי צמיחה עירוניים".
2. החיבור לחוזקות של המרחב העירוני ידרוש למידה והכרה של המורשת העירונית ושל התרבות המקומית, וייצור שותפות בכתובת הסיפור של עתיד העיר.

שני המרכיבים הללו יעוררו גאווה מקומית, שלרוב מהווה בסיס איתן ליצירת תחושות של שייכות ושל זהות מקומית.

גם העיר עצמה תעבור תהליך העצמה. השימוש במשאבים וביכולות של תלמידיה ותושביה יהווה מנוע צמיחה רב-עוצמה לפיתוח המיזמים הציבוריים והעסקיים שהעיר מעוניינת לקדם. "מנוע הצמיחה" יונע באנרגיה הנוצרת במפגש בין אזורי החוזק העירוניים לבין אזורי החוזק והצמיחה האישיים. בהמשך אביא דוגמאות למפגש הזה ולדרכי היישום שלו.

עיר חינוך - "היישום" - דוגמאות מן השטח

אחרי שאלות ה"מה", מגיעות שתי שאלות ה"איך":

1. איך יוצרים מערכת חינוך שתתמקד באזורי החוזק ואזורי הצמיחה של התלמידים ותאפשר להם לצמוח באמצעותם.
2. איך אזורי החוזק ואזורי הצמיחה של התלמיד נפגשים עם אזורי החוזק ואזורי הצמיחה העירוניים לשם יצירת מנוע צמיחה עירוני.

בת ים - יישום הרעיון של "מודל בת ים לחינוך אישי"

תחילת המסע אל "עיר חינוך" היתה בשנת 2003. באותה שנה החליט ראש העיר בת ים, שלומי לחיאני, להיות הנחשון ופורץ הדרך בתחום. הוא פנה אלי (במסגרת תפקידי הקודם כראש המכון לחינוך דמוקרטי) והציע לי לעבוד יחד על יישום הרעיון של "עיר חינוך". המסע נפתח בהכרזה ברורה של ראש העיר: הוא רואה בעצמו אחראי על מערכת החינוך בעירו ומעוניין להשתמש בה ככלי למינוף העיר כולה. בתהליך הדרגתי פיתחנו בעיר, בשיתוף משרד החינוך וקרן רש"י, את מודל בת ים לחינוך אישי, תוכנית המציבה את החוזקות האישיות של כל תלמיד במרכז העשייה החינוכית. בלב התוכנית עמדו שלושה רעיונות:



1. מעגלי שחרית:

מפגשי בוקר קבועים בין המחנך לכיתה, שהתמקדו בהרחבת ההיכרות האישית עם כל תלמיד ובבנייה הדרגתית של תוכנית לימודים ייחודית עבורו. במרכז התוכנית מצוי הניסיון לזהות לפחות תחום אחד שבו יכול התלמיד להצטיין, ואז לסייע לו לממש את יכולתו בתחום הזה, מתוך כוונה שחויית הצלחה תחזק את התלמיד ותסייע לו להתמודד גם עם תחומים שבהם הוא חלש.

2. חיבור בין החינוך הפורמלי לבין החינוך הבלתי פורמלי:

כדי לתת מענה לאזורי המצוינות הרבים של כל תלמידי בת ים נזקקנו למשאבי החינוך הפורמלי והחינוך הבלתי פורמלי בעיר, וכן לשיתוף פעולה ביניהם.

3. חיבור בין מערך הרווחה בעיר לבין מערכת החינוך במטרה לפרוץ את תקרת הזכוכית הסוציו-אקונומית היוצרת חסם כלכלי ותרבותי. לשם כך פיתחנו ערוצי תקשורת מעוטי בירוקרטיה בין מערך הרווחה לבין המורים, זאת כדי לספק מענה מהיר ויעיל לכל בעיה, מתוך ההבנה שילד רעב או מוכה לא יוכל בשום פנים לממש את תחום המצוינות שלו.

הצלחת התוכנית החינוכית באה לידי ביטוי בשלושה תחומים:
שיפור בהישגים הלימודיים.

צמצום האלימות ושיפור האקלים החינוכי.
העלאת הגאווה העירונית של התלמידים.

השינוי בא לידי ביטוי גם בשדרוג המערכות הפיזיות העירוניות, והיווה כוח משיכה למשפחות צעירות, מה שלווה בעליית מחירי הנדל"ן בעיר ובהגברת יוקרתה. הצלחת התוכנית אף הובילה לאימוצה ברשויות מקומיות נוספות, וכך נוכחנו לדעת, כצפוי, שהתוכנית עובדת היטב בעיקר בערים שבהן ראש העיר לוקח אחריות ומוביל אותה, ומקרטעת בערים שבהן ראש העיר אינו מוביל אותה. יתר על כן, התוכנית זכתה להצלחה גם במישור הארצי. שרת החינוך דאז, פרופ' יולי תמיר, הפכה את תוכנית "חינוך אישי" לחלק אינטגרלי מרפורמת "אופק חדש" בחטיבות הביניים בכל הארץ.

טבריה - יישום הרעיון של יצירת "מנועי צמיחה עירוניים"

פריצת דרך נוספת במסע אל "עיר חינוך" אירעה בשנת 2008 בטבריה. ראש העיר, מר זוהר עובד, לקח את יישום הרעיון של "עיר חינוך" צעד אחד קדימה, וראה בו את המנוע המרכזי בתוכנית האסטרטגית הכוללת של העיר. הפעם בא לידי ביטוי גם החלק השני במשוואה של "עיר חינוך", יצירת "מנוע צמיחה עירוני" מן המפגש בין אזורי החוזק של התלמידים והוריהם לבין אזורי החוזק של המרחב העירוני.



בתהליך אסטרטגי מובנה התברר כי כדי לנצל באופן מלא את ענף התיירות המפותח בעיר, יש לעבור משיטת האירוח הנהוגה בבתי המלון ("הכול כלול"), המשאירה את התייר בבית המלון ומצמצמת את התנועה הכלכלית בשאר העיר, למערך תיירות שיפתה את התייר לצאת אל העיר, לסייר בה וליהנות ממגוון רחב של פעילויות ייחודיות, כלומר פיתוח של "תיירות שיטוט". בתוכנית שפיתחנו, מערכת החינוך היא שעונה על הצורך הזה. וכך זה עובד:

בשלב הראשון הפעלנו את תוכנית "חינוך אישי". כל תלמידי העיר, בתהליך מובנה, מזהים את אזורי החוזק ואזורי הצמיחה שלהם, והעיר תומכת בבניית מסלול התפתחות אישי לכל תלמיד, כל זאת במסגרת החינוך הפורמלי, במסגרת החינוך הבלתי פורמלי ובמסגרות משפחתיות, קהילתיות או אחרות.

בשלב השני פיתחנו תוכנית לימודים מקומית-עירונית - כל התלמידים לומדים את תולדות העיר, אשר חמש מאות שנה לאחר חורבן ירושלים היוותה את מרכז העולם היהודי, ואת מורשתה, וכמו כן נחקרים אוצרות הטבע בסביבות העיר, אוצרות התרבות והאמנות, הספורט ותחומים אחרים. למידה זו מלווה באיתור ומיפוי של אזורי חוזק עכשוויים בעיר, ובניתוח של כיווני צמיחה עתידיים.

בשלב השלישי, "חינוך באמצעות פיתוח של מנועי צמיחה עירוניים", התלמידים משתתפים, לפי בחירה, בפיתוח מובנה של אחד האתרים בעיר, מנסים לפתור את אחת הבעיות העירוניות שאותן חשפו או יוזמים פעילות המקדמת את האסטרטגיה של תוכנית העתיד העירונית. לדוגמה, הפארק הארכיאולוגי בטבריה תוכנן, מנוהל ומופעל על ידי תלמידי בית הספר על שם "ברנקו וייס". דוגמה נוספת: תוכנית "שגרירי תרבות" שבמסגרתה בני נוער טבריינים מדריכים תיירים במסלולים עירוניים. באופן כזה, כל תלמידי העיר, ובעצם כל הקהילה (שכן גם ההורים מצטרפים), משתתפים בהובלת תהליך השינוי העירוני.

שמו של המסע הטברייני הוא "עבר מצמיח עתיד", ובאשר לשאלה אם מדובר בתוכנית או במיזם חינוכי, הכריע ראש העיר כי מדובר ב"דרך החיים הטבריינית"!



חדרה- תכנית יכו"ל

בשנת 2009 החליט מר חיים אביטן, ראש עיריית חדרה, להצטרף לתוכנית "ערי חינוך". שם התוכנית בחדרה הוא "חדרה בירוק כחול לבן", שם המייצג את אזורי החוזק של העיר - הירוק מייצג את העיר הירוקה (בחדרה מצויים שטחים ירוקים רבים, ומקור שמה במילה הערבית חודרה, "הירוקה"), והכחול והלבן מייצגים את רוח החלוציות הציונית המיוחדת לסיפור הקמת העיר. ייבוש הביצות כנגד כל הסיכויים, דרש חזון ונחישות נדירים. כמו כן, הכחול-לבן מסמל את מאה ועשרים השנים של קליטת עלייה בעיר, ובעקבות זאת את המציאות הרב-תרבותית שנוצרה בה. בלב התוכנית עומד רעיון "אמנות שיתופי הפעולה". הדגש הוא על בנייה משותפת של תוכנית הפעולה על ידי קבוצה גדולה של בעלי תפקידים, ארגונים ותושבים, שמנסים ליצור יחד את היכו"ל (ירוק כחול לבן) החדרתי.

העיר כאקדמיה עירונית

כאמור, הגל הרביעי ההולך ושוטף אותנו מעצב עולם שרוב תושביו ימצאו את פרנסתם ביצירת ידע חדש. משתמע מכך שהלמידה אמורה לפרוץ את גבולות בית הספר ולהיהפך ללמידה לאורך כל החיים ובכל מקום! מכאן החזון של "ערי חינוך" - בעיר החדשה, במאה העשרים ואחת, כל אזרח ישתמש במרכזי הלמידה העירוניים כדי לקדם את חייו. כלומר העיר כולה נהפכת ל"רשת חברתית לומדת" המקדמת את כלל תושביה. כך יכולה כל מסעדה בעיר לשמש חלק מבית הספר הקולינרי העירוני, וכל בנק להיות חלק מבית הספר העירוני ללימודי כלכלה. ובעצם, לא מדובר רק בארגונים; כל אדם, צעיר או מבוגר, יכול להציע את מומחיותו, כך שהעיר כולה תיהפך לקמפוס ותספק חוויות למידה לאורך החיים ובכל התחומים.

הדוגמאות המובאות לעיל ממחישות כיצד אנו, צוות "ערי חינוך", מנסים לממש רעיון שנמצא בתחילת דרכו. אנו מזמינים את כל המעוניינים להצטרף למסע המרתק הזה, לצאת אל המרחב העירוני ולראות אילו אפשרויות חדשות הוא מציע למערכת חינוך המעוניינת להתחדש ולהיות רלוונטית לכלכלת הגל הרביעי.